

Вікторія КРЕЙЧІ

Збройні сили Великого князівства Литовського за гетьманування К. І. Острозького

1. Особливості формування війська.

В 1398 р. на політичній карті світу з'являється одна з найбільших держав Європи – Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське (далі Велике князівство Литовське). Князівство охоплювало сучасні Білорусію, частину земель Росії та значну частину території України – майже усю Волинь, Чернігово-Сіверщину, Київщину, Переяславщину, Поділля. Його поява була результатом як дипломатичних, так і військових успіхів правителів.

Збройні сили Великого князівства Литовського наприкінці XIV ст. – у першій половині XVI ст. формувалися за принципом загального ополчення і на польський манер називалися «посполите рушення».

Підгрунтям військової служби, в період гетьманування К.І. Острозького, як і в попередні часи, було землеволодіння. Кожен, навіть, найдрібніший землевласник мусив захищати своє майно, для цього, за можливості, і у мирний час утримувати бойового коня і зброю. Великі феодали мали виставляти до військових лав певну (залежно від статку) кількість добре споряджених кінних вояків.

На чолі війська стояв Великий гетьман. Князь К.І. Острозький обіймав цю посаду двічі. Перший раз у 1497-1500 рр., другий – у 1507-1530 рр. На час воєнних дій гетьман фактично заступав Великого князя, тому наділявся якнайширшими повноваженнями. Вибирав ротмістрів і поручиків, надавав і позбавляв звання, карав і нагороджував. Існувала посада польного гетьмана – полководець, який керував боєм за відсутності головного керманіча збройних сил.

Наступними за військовою ієрархією були маршалки і воєводи.

Після ліквідації руських князівств наприкінці XV ст. на українських землях постало лише Київське воєводство, решта земель отримало статус намісництва (здебільшого їх називали «землями»). На Волинській землі були досить сильні позиції українських князів (серед яких виділявся рід Острозьких), які у будь-який момент могли стати грізною силою у боротьбі за Литовський трон. З метою встановлення контролю над Волинськими князями Великий князь Литовський обдаровував їх високими посадами, тим паче, що їх військові та управлінські таланти відповідали запропонованим «кріслам». Так у 1498 р. К.І. Острозький отримав

посади старости брацлавського, звенигородського і вінницького, а у 1499 р. – старости луцького та маршалка землі Волинської.

Обов'язки маршалка роз'яснюються в одному господарському листі Сигізмунда II до князя В.-К. Острозького: князю наказувалося бути в стані військової готовності, а також дати наказ приготуватись до війни всім князям, панам і шляхті. Після цього він повинен був зустрітись із старостами луцьким і кременецьким і, порадившись із ними, визначити місто, в якому повинно було зібратись ополчення. Коли все було готово і узгоджено, маршалок сповіщав своїми листами старост і всю шляхту про час збору, причому ополчення мало у всьому слухати маршалка. Також маршалок Волинської землі повинен був надіслати своїх слуг до пограничних міст для того, щоб ті слідкували за діями ворога. Старости південних міст мали надсилати маршалку повідомлення про пересування ворога – татар зокрема. Маршалок, отримавши ці повідомлення, вирушав із ополченням і мав діяти у згоді зі старостами. Необхідність перебувати у згоді із начальниками окремих ополчень все ж не ставила маршалка в один ряд зі старостами, вони мали з'являтись за його наказом та підкорятись йому. Командування маршалка поширювалось і на наймані загони. До його повноважень також входив розпуск ополчення. В мирний же час маршалок мав слідкувати за діями татар [2, с. 107].

Князь Костянтин Іванович сумлінно виконував покладені на нього обов'язки, про що свідчить Показ війська Великого князівства Литовського 1528 р. Відповідно до документа Волинь була на п'ятому місці щодо кількості оборонної сили в державі. Вона слідувала за Віленським, Троцьким, Жмудським та Підляським воєводствами. Більшу частину волинського війська забезпечував сам гетьман. Загалом із 294-х боярських родин Волині давалось 789 коней і 6 112 чоловік служби. Сам Острозький постачав 426 коней і 3408 осіб служби, що було найбільше серед усіх магнатів Литви [3, с. 108]. Слід зазначити, що Костянтину Івановичу Острозькому підпорядковувалися не тільки волинські війська, але і подільське ополчення [14, с. 38].

Внаслідок адміністративних реформ на початок XVI ст. Велике князівство Литовське складалось із таких воєводств:

1. Віленське (воєводи: Микола Радзивілл «Старий» (1492-1509), Микола II Радзивілл (1510-1521), Гаштольд Альбрехт Мартинович (1522-1539)),

2. Троцьке (воєводи: Микола Радзивілл (1505-1510), Григорій Остик (1510-1518), Альбрехт Гаштольд (1519-1522), Костянтин Острозький (1522-1530)).

3. Київське (воєводи: Дмитро Путятич (1492-1505), Іван Глинський (1505-1507), Юрій

Монтовтович (1507-1508), Юрій Гольшанський (1508-1511), Юрій Радзивілл (1511-1514), Андрій Немирович (1514-1541)).

4. Підляське (воєводи: Іван Сапега (1513-1517 рр.), Януш Костевич (1520-1527 рр.), Іван Сапега (1529-1541 рр.)).

5. Полоцьке (воєводи: Станіслав Глібович у 1502-1503, 1504-1513 рр., до 1519 р. – Станіслав Остик, у 1513-1519 рр. – Альбрехт Гаштольд, у 1519-1532 рр. – Петро Кішка).

6. Новгородське (воєводи: Заберезинський Іван (1507-1508), Альбрехт Гаштольд (1508-1513), Глинський Ян Янович (1509-1530)) [9, с. 68-79].

Серед переліку воєвод князь Костянтин Іванович зустрічається, як воєвода троцький. За значенням посада троцького воєводи поступалася лише віленському. Троцьке воєводство межувало на півночі з войовничим Лівонським орденом.

Воєводи були соратниками, помічниками гетьмана, від їх злагодженої роботи залежав успіх військової кампанії. Чого не було під Опочкою. В 1517 р. Ян Сверчовський, бажаючи слави, розпочав штурм фортеці без згоди Великого гетьмана. В результаті його війська були розбиті.

В мирний час воєвода мав посилати шпигунів на ворожі території, а у випадку неочікуваного вторгнення ворога, мав негайно виступати проти них. Для оборони замків воєвода тримав власний почт; тут могли бути присутні наймані війська. Почт виступав під власними хоругвами. Воєвода у військовій справі мав діяти паралельно зі старостами [15, с. 134]. Староста був командиром ополчення, яке складалось із старостинських слуг, бояр, міщан, панських людей. З цим військом він виступав на бій або на оборону замку. Староста також керував сторожею замку і територією староства. Для цього він або тримав спеціальних слуг, на найм яких збирав гроші з населення, або отримував субсидію зі скарбу, або керував населенням під час відбування ним цієї повинності. Крім вище зазначених обов'язків, староста мав слідкувати за придатністю замку для ведення бойових дій у ньому на випадок облоги. Староства провідного волинського аристократа не приносили прибутків, вони були заборонами від татар і вимагали постійних капіталовкладень.

Також обороною фортець відали каштелянти. І посада каштелянта не оминула волинського аристократа. У 1513 р. він стає каштелянтом віленський. Тобто Острозькому доручили оборону фортець столиці.

Найближчим військовим елементом, на який спиралися старости, були старостинські служебники. Ймовірно, це були люди особисто вільні, які самі наймалися на службу і за це їм надавалися землі від старости. На відміну від старостинських служебників, замкові слуги були малочисельні й у військовому відношенні мало придатні.

Бідніші бояри належали до прошарку зем'ян. Вони виводять на війну невелику кількість вояків, а часто через бідність виступають у похід самостійно. Вони становили середню ланку війська, фактично займаючи у військовій ієрархії ту ж позицію, що і західноєвропейське лицарство.

До війська належали люди і з нижчих станів, що займали проміжне становище між боярством та селянством. Вони мали різні назви: путні бояри, які супроводжували урядників чи посольства; панцирні слуги, озброєні в панцирі; ординські слуги, що їздили стежити за татарською ордою в «поле» (степ); замкові слуги. Вони постійно відбували військову службу, зате із своєї землі не платили податків.

Частиною мілітарної системи була військова служба міщан державних міст. У воєнний час вони мали виставляти ополчення, слідкувати за станом укріплень. На зламі XIV-XVI ст. військова повинність міст зазнає суттєвих змін: у населених пунктах, розташованих у внутрішніх районах і віддалених від театрів воєнних дій. Службу для міщан поступово замінили на грошову виплату. Волинь була відносно віддаленою від кордону, і татарські напади здебільшого обмежувалися Поділлям, але за Острозьких волинське ополчення стояло в повній мобілізації.

Селяни також відбували воєнну службу. Кілька дрібніших господарств складалося разом на одну «службу» й спільними силами посилало одного кінного вояка.

Найбільшою проблемою посполитого рушення було відсутність дисципліни. Раніше за першим наказом князя усі поспішали до війська, тепер же, незважаючи на накази воєвод і старост, вояки не йшли під прапор. Так давалася знака й невизначеність щодо числа військовиків з певного земельного наділу. Землевласник, маючи багато підданих, міг навмисно виставляти мінімум заради економії. Зокрема така негативна тенденція спостерігалася у Жемонтії, аристократія якої могла і зовсім проігнорувати мобілізацію. А от Волинське і Подільське ополчення завжди виступало за наказом центральної влади. Задля покращення дисципліни і впорядкування структури й чисельності армії центральна влада вдається до встановлення чітких норм приписів [14, с. 73-74].

Уперше такі приписи з'являються в 1502 р. На землях ВКЛ було визначено фіксований мінімум, відповідно до якого князь, пан, зем'янин чи дворянин мав виставляти одного озброєного вершника з кожних десяти димів, пізніше цю норму було знижено до 8 димів [1, с. 78].

На думку молодого історика Андрія Блануци, у 1507 р. з'являється перший військовий статут [4, с. 1]. В архівному описі датою військового статуту поставлений 1535 р. зі знаком питання. Із цим датуванням погодився відомий російський

дослідник литуаністики М. Кром [3, с. 131]. Однак це все припущення, оскільки дата в оригіналі відсутня. Водночас текст рукопису свідчить, що його складено в першій половині XVI ст. і датування нижньої межі, таким чином, можна припустити відновленням чергової Литовсько-Московської війни за часів Сигізмунда I Старого у 1507 р.

Ми також підтримуємо датування Блануци А. Справа в тому, що в 1507 р. вперше зібрався Великий вальний сейм, який дав згоду на зібрання ополчення і накладення нових податків на військову справу. Скоріше всього аристократія хотіла гарантії того, що їхні гроші сприятимуть перемозі, тому і виступили із пропозицією встановлення суворої дисципліни, яка і відобразилась у військовому статуті.

У 1507 р. оформилися прерогативи гетьмана, коли цей пост, за відсутності Острозького, займав маршалок Станіслав Кішка. Виданою у серпні того року «установою» Сигізмунд наказав війську, «абы гетмана во всем были послушны, бо есмо казали ему послушных чествовати, а упорных и непослушных карати, не менее (так само), как мы, сам пан господарь» [3, с. 156]. Як бачимо, зміст «устави» перекликається із змістом військового статуту.

Саме у 1507 р. із полону повертається князь Острозький, якого поновлюють в правах очільника збройних сил Литви. Вже наступного року він здобуває перемогу над московською армією, уклавши 8 жовтня 1508 р. Вічний мир. Можливо, і сам князь був причетний до створення статуту – сім років полону дозволили проаналізувати усі хиби литовської воєнної справи і шукати шляхи їх усунення.

Головне кредо статуту – суворе дотримання дисципліни. Його статті описують обов'язки ратників, способи пересування обозу на марші, виставлення охорони табору, розвідувальні операції тощо. Практично єдиним покаранням для порушників статутних норм, як правило, було: відрубання голови (“горло тратит”) та шибенія (“яко злодей”). Кару “на горло” часто супроводжувала і втрата честі.

Вже з перших пунктів стає відомо, що воїни повністю підпорядковувались гетьманському командуванню (Ст. 1) і не мали права не виконувати його накази (“бунты у войску чинити”) (Ст. 2-3) [3, с. 132]. Здобування розвідувальної інформації вважалося настільки серйозною справою, що знайшло свій вияв у статуті. Розвідник, котрий “недбалостью своею, на которое местцо послан, а там не стоял, а зъехал проч або, не дождавши року обмена, выехал проч, а том бы ся нам шкода стала або войску нашему от неприятеля так в людех и в конех военных, тогда таковой каждый именье и шию тратить...” (Р. 2 § 11). [3, с. 133].

Успіх військового походу багато в чому залежав

від дисципліни у таборі, чи то під часу маршу, чи то будучи на пості. Наприклад, під страхом смертної кари заборонялося силою („гвалтом”) відбирати товари, які продавали воякам місцеві жителі (Ст. 18). При наближенні до ворожого стану вояки вимушені були утримуватися від паління (Ст. 19). „Невитримка” дорого коштувала любителям тютюну: викурена трубка могла стати останньою в їхньому житті. Заборона паління мала своє раціональне пояснення, – вогник люлька та дим швидко помічалися ворогом в нічний час і тому можливий раптовий напад перебував під загрозою зриву.

Як і в будь-які часи дезертирство розцінювалося як державна зрада. Так, цьому питанню у статуті відведена окрема розлога норма (Ст. 22). Згідно з нею, під час походу або вже після повернення з нього, без гетьманського наказу заборонялося самовільно покидати військовий стан й повертатися додому. Навіть після постановки табору всі вояки чекали наказу про розпущення військових підрозділів. Більше того, у кожному повіті Великого князівства Литовського хорунжий мав слідкувати за вояками, котрі поверталися додому на постій, й перевіряти, чи вони отримали відповідний дозвіл. У разі приховування вояків, які самовільно покинули військовий табір, смертною караю каралися як хорунжі, так і самі дезертири. Вчинок дезертирства дорого коштував і родині дезертира, адже у статутній нормі передбачалося й те, що на користь держави конфісковувалися всі маєтності зрадника [3, с. 134].

Таким чином, існування військового статуту засвідчило про надзвичайно важливе відношення уряду Великого князівства Литовського до військової справи. Жорсткі правила статуту були однією із найголовніших вимог підтримування боєздатної армії в тих умовах, коли військо формувалося не на професійній основі, а на військовій повинності (так звана земська служба). Звідси і суворість покарання за порушення норм статуту – смертна кара.

Є відомості, що на зламі XV-XVI ст. з'являються наймані іноземні війська. Так, в 90-х рр. XV ст., а розпорядженням Великого князя Олександра, було найнято у Польщі, Моравії та Сілезії кілька сотень жовнірів. У 1529 р. з Кракова до Вільно було відправлено 11 кінних і 10 піших рот загальною чисельністю 4064 вояків [14, с.138]. У битві під Оршею (1514 р.) під керівництвом К. Острозького були сербські, чеські, польські найманці.

Також існували магнатські армії, інша назва – надвірні війська чи надвірні хоругви. За гарну платню князь міг наймати вправних вояків, бідних шляхтичів із краю та з-за кордону, забезпечити модерне озброєння. Магнати звільняли частину селян від панщини, сплати податків за військову службу чи збирали посполите рушення з дрібної шляхти, що жила в їхніх володіннях [13, с. 37].

Такі формування перебували під повним контролем власника і лише за його згодою могли надаватись під командування гетьманів. Так на службі у К.І. Острозького були татари. Ще у 1512 р. в битві на Лопушні князь взяв у полон 10 тисяч татар, які були поселені біля Острога (на Зарванському передмісті) для виконання оборонних функцій краю. Вони отримали право вільно сповідувати свою релігію, збудували власну мечеть; з часом їм були надані шляхетські права. А його син Ілля Острозький, маючи уставних 500 кіннотників, споряджав за свій рахунок ще й загін з 350 вояків. Крім того, з державних податків, зібраних у його володіннях, він тримав на кордоні загін у 200 шабель [14, с. 43].

Отже, збройні сили Великого князівства Литовського за період гетьманування К.І. Острозького складалося із посполитого рушення, надвірних та найманих військ. В основі посполитого рушення була земська служба (обов'язок шляхти відповідно до землеволодіння виставляти певну кількість військ). Найбільшою вадою посполитого рушення була недисциплінованість шляхти, відмова брати участь в ополченні. Князь Острозький був добре обізнаний із механізмами функціонування війська, оскільки не тільки очолював збройні сили, а обіймав ряд нижчих у військовій ієрархії посад.

2. Структура та озброєння військ.

Значну частину військ, якими командував князь Острозький у боротьбі з Московією становили польські війська. Польща була зв'язана династичною унією з Литвою, тому польські і литовські вояки часто воювали пліч-о-пліч.

Так у битві під Оршею, згідно досліджень Б. Черкаса, польська армія складалася з п'яти тисяч найманої кінноти, трьох тисяч найманої піхоти і п'яти тисяч добровольців [14, с. 81]. Сам К.І. Острозький високо оцінював польських вояків. Слід відмітити, що польська армія, на відміну від литовської, з другої половини XV ст., у більшості, складалася з найманого війська, а литовська армія формувалася за принципом земельного володіння на міліційній основі. І польське, і литовське військо переважно було кінним. Тільки у польському війську переважала важка кіннота, а у литовському – легка.

Важка кіннота вирізнялася серед інших типів – вагою коней. Вага лицарського дестріє (спеціально навчений для воєнних дій кінь) була не менше 800 кг, а то й більше тонни [10, с. 400]. Завдяки вазі своїх коней важка кіннота одним своїм наскоком могла зім'яти ворожу піхоту і легку кінноту. З цього приводу знаменитий пруський воєначальник Зейдліц сказав: «Кіннота здобуває верх не шаблями, а хлистом і шпорами» [7, с. 107]. Ще одна відмінність від легкої кінноти – масивні обладунки на конях і на вершниках. Озброєнний кіннотник був лише довгим списом.

З поміж легкої кінноти слід виділити гусар. Дослідник воєнної справи Анатолій Солдатенко вважає, що польське гусарське військо з'являється наприкінці XIV ст. Першим, близько 1500 р., став вербувати гусар Петро Мишковский. Це були серби – вихідці з Далмації і частини Сербії, що належали угорській короні [12, с. 18].

Яскраве уявлення про те, як виглядали гусари в перші два десятиліття свого існування, дає картина невідомого художника «Битва під Оршею» з національного музею у Варшаві. Це унікальне баталістичне джерело, своєрідна енциклопедія військової справи початку XVI ст. Художник детально намалював обладунки, кінське убрання і зброю персонажів. Зрозуміло, не обійшлося без перебільшень і деякої стилізації.

Звернемо увагу на озброєння, передусім щити-тарчи: вони асиметричні, деякі з виїмкою у верхній частині для упору списа, з розписаною смугами зовнішньою поверхнею. Тарчи робилися з дерева й обтягувалися пергаментом. На картині у деяких гусар круглі металеві шиті з гострим виступом посередині. Списи зображені такими ж, як у важких списоносців, що, ймовірно, означає помилку художника, оскільки вони упродовж усього існування гусар мали особливу форму і конструкцію. Обов'язковий атрибут гусарського списа – значок, або «прапорець», на картині – із зображенням хреста. Гусари були озброєні також шаблями угорського типу, в широких піхвах з срібним або позолоченим приладом, на перев'язі з металевим набором. Головні убори гусар були дуже різноманітні. Частіше – це капелюх, що нагадує циліндр або угорська шапка (так звані «магерки»).

Серед польсько-русько-литовського війська на картині «Битва під Оршею» зображено кілька груп комбатантів, котрі одягнені як європейці, проте озброєні як татари. Дослідник В. Гуцул називає їх козаками та ідентифікує цих персонажів з козаками за трьома особливостями. Перша – їх озброєння, яке говорить про тактичну орієнтацію на «східну» воєнну культуру, друга – одяг, що презентує європейську «християнську» самоідентифікацію власників. Третя – спосіб застосування озброєння: принципове пристосування східних мілітарних технологій до місцевих потреб [6, с. 3].

Козацька кіннота завжди відрізнялася своєю мобільністю. Вони пересувались на легких, але швидких і виносливих конях. Більшість козаків не носили ніяких обладунків. Хоча і вирізнялися здатністю швидко виходити з-під удару. У бою козацька кіннота прикривала фланги війська і готувала дорогу для атаки гусарії. При цьому вони самі могли брати до рук списи і виступати у ролі ударної сили. Козацька піхота була озброєна шаблями, мушкетами і луками. Лук був компактною і ефективною стрілецькою зброєю – на початку XVI

ст., скорострільністю і швидкістю обслуговування він переважав як арбалет, так і ручну вогнепальну зброю.

Масований обстріл з луків мав неабиякий деморалізуючий психологічний ефект, особливо у випадку, коли ціллю служили кінні формації противника. Він досягається не лише завдяки точним попаданням, але і самими звуками польоту та ударів стріл по цілі, шаленство пораних коней додає замішання і може викликати паніку у противника ще до моменту безпосереднього рукопашного зіткнення [6, с. 4]. Кінні лучники вигравали в мобільності, пересуваючись полем битви вони могли бити в найуразливіші місця, уникаючи контрударів.

Лук був і основною зброєю татарської кінноти. В основному, вони використовувалися для швидких маршів у тил і фланги противника та для нападу з засідок.

Важкоозброєна піхота в більшості складалася з найманців. Драбів (наймане піше жовнірство) на прохання уряду набирав ротмістр (професійний офіцер). Останні за отримані гроші наймали в роти 15-30 шляхтичів, які в свою черг приводили почти озброєних пахолків (слуг) [14, с. 72]. Озброювались драби переважно арбалетами. Вже на початку XVI ст. арбалети швидко витісняються ручницями і аркебузами. стрілецькою зброєю, тому зменшилася питома роль кавалерії, а роль піхоти збільшилася. Винахід артилерії дозволив увести в піші війська ручну артилерію.

Варто зазначити, що саме з початку XVI ст. у військах по всьому світу, особливо в Європі, починає запроваджуватись ручна вогнепальна зброя. Одними з перших, хто став масово застосовувати вогнепальну зброю були наймані війська. Досить поширеною вогнепальна зброя була і на українських землях. Відомо, що внук Великого гетьмана Ілля Острозький споряджаючи вояків купував вогнепальну зброю із Пруссії [14, с. 73].

Артилерію складали гармати різних зразків. Вже на початок XVI ст. на озброєнні ВКЛ були бомбарди калібру до 1000 мм, що стріляли на відстань до 700 м кам'яними ядрами 300-400 кг, і менш потужні серпантини. Проти піхоти використовувалися тюфяки, шротівниці й гаківниці, які стріляли кам'яним і металевим шротом.

Артилерія грала важливу роль, але була справою дорогою. Гармати та ручна вогнепальна зброя у ті часи прирівнювалася до скарбів. Артилеристами здебільшого були професійні найманці. Роботу артилеристів видно і на картині «Битва під Оршею». Ярослав Кравчик писав: «Славно під Оршею гриміли гармати, а одну приволокли чеські найманці прямо з майстерні Альбрехта Дюрера» [8, с. 178]. В результаті дослідження структури та озброєння Збройних сил Литви на початку XVI ст. можна зробити висновок, що військо мало

чітку організацію, поділялось на кінноту, піхоту і артилерію. Основою війська була кіннота. Вояки мали непогану екіпіровку.

Отож, Велике князівство Литовське за гетьманування князя Острозького мало архаїчне військо, оскільки організовувалось за феодальним принципом: хто має землю, той мусить нести військову службу, а хто у війську не служить, у того землю відбирають. Зазначений принцип поширили на всі суспільні верстви, від князів і панів до дрібних бояр, міщан, церковних людей і навіть селян. Ціле населення було зв'язане в одну воєнну організацію.

Вищу ієрархічну структуру визначали: Великий гетьман, польний гетьман, маршалок, воєвода, староста та каштелянт.

Найбільшими недоліками такого війська були: довгі збори, недисциплінованість шляхти, яка виражалась у відмові від ополчення. З метою покращення дисципліни у 1507 р. був прийнятий перший Військовий статут. Поява статуту ймовірно пов'язана із відновленням на посаді гетьмана К. І. Острозького.

Складовою посполитого рушення були надвірні війська, які відрізнялись кращим озброєнням і були більш вмілими вояками.

В 1385 р. між Литвою і Польщею була укладена Кревська унія. З цього часу Польська Корона бере участь в усіх збройних конфліктах Литви. Військо польське було на порядок вище литовського, оскільки формувалось на найманій основі, тобто було професійним.

Але не дивлячись на певну відсталість збройних сил Литви, воно здобуло ряд великих перемог. Це пов'язано з тим, що в польсько-литовському війську швидше вводилась вогнепальна зброя, ніж у західноєвропейському. Західноєвропейський вояк надавав перевагу «білій» та «чесній» зброї, а «підлою» та «брудною» вогнепальною волів не користуватись.

Війська Литовського князівства і Корони Польської довгий час вбирали різні військові традиції. Боротьба з Орденом навчила протистояти західноєвропейським арміям, постійні набіги кримських татар вимагали освоєння інших тактичних рішень. А війни з московською державою, по суті, були змаганням подібних військових систем.

Литовське військо було кінним, що надавало йому швидкості та маневреності.

Збройні сили Великого князівства Литовського за гетьманування Острозького, не дивлячись на ряд недоліків були достатньо сильною військовою формацією. Сам Острозький прикладав чимало зусиль для їх формування, дбав про будівництво оборонних споруд та фортець, споряджав велику кількість вояків.

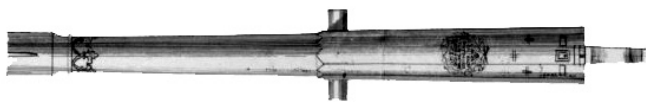

Князь Костянтин Іванович Острозький під Оршею.

Гармата 1529 року.

Джерело: Військово-історичний музей артилерії, інженерних військ і військ в Санкт-Петербурзі.

Гармата з малюнка Фелотта.

Джерело: <http://-alexuslob.livejournal.com/108291.html>.

Джерела

1. Литовская метрика (1499-1514). Книга записей 8. – Вильнюс, 1995. – № 292. – С. 243-244; AS. – Т. 3. – № 79-82. – С. 49-54; Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории Панов Рады Великого княжества Литовского. – Томск, 1901.

2. Київський літопис першої чверті XVII ст. // Український історичний журнал 1989, №2. – С.107-120; 1989, №5. – С. 103-114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://statehistory.ru/img_lib/blog/maps/litovmap.jpg.

3. Памятники истории Восточной Европы. Источники XV-XVII вв. – Т. VI: Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: первая половина XVI в. / Сост. М. Кром. – М., 2002.

Література

4. Блануца А. Військові статuti Великого князівства Литовського XVI ст. [Електронний ресурс] / А Блануца. – Режим доступу: <http://ukrainalithuanica.blogspot.com/2012/05/xvi.html>.

5. Войтович Л. Військо і військова організація // Історія української культури. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – Київ, 2001. – Т. II. – С. 93.

6. Гуцул В. Пам'ятка станкового живопису невідомого авторства «Битва під Оршею» з національного музею у Варшаві як джерело до історії козацтва першої третини XVI ст. [Електронний ресурс] / В. Гуцул. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40563/17-Gutsul.pdf?sequence=1>.

7. Крип'якевич І. Історія українського війська / І. Крип'якевич. – Львів, 1936. – 490 с.

8. Ковалів Вітольд-Йосиф. «Руський Сципіон» – гетьман Костянтин Іванович Острозький у польській історіографії / Вітольд-Йосиф Ковалів // Наукові записки. Серія «Історичні науки». – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2001. – Вип. 10. – С. 175-183.

9. Орлов В., Саганович Г. Десять веков белорусской истории (862-1818): События. Даты, Иллюстрации / В. Орлов, Г. Саганович. – Вильнюс, 2001.

10. Разин Е. История военного искусства / Е. Разин. – М., 1953. – Т. 3. – 579 с.; Римантас Я. Великие князья Литовские (XIII-XVIII вв.) / Я. Римантас – Вильнюс, 2006.

11. Тарас А. Е. Войны Московской Руси с Великим княжеством Литовским и Речью Посполитой в XIV-XVII веках. – Минск: Харвест, 2006.

12. Солдатенко А. Польская гусария 1500-1776 гг. // Орел. – 1993. – № 3. – С. 17-24.

13. Уляновський В. Славний для всіх часів чоловік: князь Костянтин Іванович Острозький / В. Уляновський. – Острого, 2009.

14. Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів / Б. Черкас. – К.: Темпора, 2011.

15. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і центральна Україна: Видання друге / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2008.